

Johanna Lilja

Ihmisoikeus tietoon

Willinsky, John: *The Access Principle: the Case for Open Access to Research and Scholarship*. Cambridge (MA): MIT Press, 2006. (Digital Libraries and Electronic Publishing)

Avoimen saatavuuden julkaiseminen, jolla tarkoitetaan artikkeleiden ja muiden tekstien välittämistä Internetin kautta maksutta lukijoille, on herättänyt erityisesti tiedeyhteisössä vilkasta keskustelua. Sen kannattajat ovat kritisoineet perinteistä järjestelmää, jossa tiedeyhteisö tuottaa aineiston ja vastaa sen arvioinnista, mutta joutuu sitten maksamaan kaupallisille kustantajille alati kasvavia summia saadakseen oman tuotoksensa luettavakseen. Vastustajat taas ovat todenneet, että laadukkaalla julkaisemisella on aina hintansa ja markkinoiden ulkopuolella toimiva järjestelmä on luonnon. Kirjassa *The Access Principle* John Willinsky pyrkii vakuuttamaan lukijansa siitä, että avoimen julkaisemisen taustalla oleva saatavuuden periaate on elänyt yhtä kauan kuin tieteellinen julkaiseminenkin. Sitoutuessaan tekemään laadukasta tutkimusta tutkija ottaa vastuulleen tekstinsä levittämisen niin laajalle kuin mahdollista – ihannetapauksessa kaikille kiinnostuneille ja niille, jotka voisivat teoksesta hyötyä.

Saatavuuden periaatteesta on kuitenkin jouduttu joustamaan moninaisista syistä. Kaupallisten julkaisijoiden valta-asema tiedejulkaisemisessa vahvistui 1950-luvulla, jolloin tutkimuksen volyyymi kasvoi, uusia tieteenaloja syntyi ja lehtiä perustettiin entistä runsaammin. Koska perinteiset julkaisijat suhtautuivat varauksellisesti uusien oppialojen lehtiin, kaupallisten kustantajien tarjoama mahdollisuus oli tervetullut. Myös vanhoja ja vakiintuneita tieteellisten seurojen sarjoja on jatkuvasti siirtynyt suurille kustantajille, joiden odotetaan parantavan lehden markkinointia ja lisäävän levikkiä. Palvelulla on kuitenkin hintansa: taloustieteen alalla kaupallisen lehden keskihinta vuonna 2001 oli 1660 dollaria vuodessa, kun taas ei-kaupallisen lehden vain 180 dollaria. Kirjastoilla on ollut vaikeuksia tarjota asiakkailleen kattavaa pääsyä tietoon julkaisuvolyymien

jatkuvasti kasvaessa ja hintojen noustessa. Monet kirjastot ovatkin joutuneet jatkuvasti karsimaan lehtitilauksiaan.

Miten ja miksi tiedeyhteisö sitten on ollut valmis hyväksymään tämän kehityksen? Willinskyn selitys on turhamaisuustekijä (vanity factor). Monet arvostetuimmat lehdet ovat kaupallisten kustantajien julkaisemia. Tutkijalle mahdollisuus saada artikkeli tällaiseen lehteen, päästä sen arvioijaksi tai toimitusneuvoston jäseneksi on niin arvokas, että hän tulee helposti sokeaksi sille, mitä lehti käytännössä tiedeyhteisölle maksaa ja mitä hinta merkitsee lehdessä olevan tutkimustiedon saavutettavuudelle.

Avoimen saatavuuden vaikutukset tutkimustulosten leviämiseen, käyttöön ja arviointiin

Vaikka tutkijat tällä hetkellä sitoutuvat helposti kaupallisten kustantajien ehtoihin, Willinskyn mukaan heidän kannattaisi vaihtaa rohkeasti avoimiin lehtiin, sillä vapaa saatavuus yleensä lisää lehden käyttöä. Esimerkiksi *Journal of Clinical Investigation* kohotti viitekerrointa neljässä vuodessa 66 prosentilla siirryttyään avoimeen julkaisemiseen. Avoin saatavuus palvelee siis myös turhamaisuustekijää, kunhan asia vain oikein oivalletaan.

Avoimet tiedejulkaisut ovat käytettävissä kaikkialla, missä vain on verkkoyhteys. Tämä helpottaa tiedonhankintaa niin kehitysmaissa kuin poliittisesti suljetuissa valtioissakin. Köyhien maiden tutkijoiden mahdollisuudet julkaista artikkeleita ja osallistua kansainväliseen tutkimukselliseen tai toimitukselliseen yhteistyöhön paranevat. Avoin julkaiseminen laajentaa tieteellisten tekstien lukijakuntaa myös yhteiskunnallisesti. Amatöörit, opettajat,

toimittajat, kansalaisjärjestöaktiivit ja muut kiinnostuneet, joilla ei ole mahdollisuuk-sia käyttää yliopistokirjastojen tarjoamia palveluita, saavat näin käsiinsä uusimmat tutkimustulokset. Willinsky vertaakin avoimen saatavuuden edistämistä 1800-luvun Public Library Movementiin, joka myös tavoitteli tiedon levittämistä kansalaisten keskuuteen. Hän toteaa, että pääsy tutkimustuloksiin verkon kautta paitsi lisäisi tieteen vaikuttavuutta, myös vahvistaisi demokratiaa ja kansalaisten kriittisyyttä. Puhuttaessa tieteen julkaisemisesta puhutaan ihmisoikeuksista!

Willinsky näkemys on hyvin optimistinen. Tieteellisten lehtien vähäinen käyttö suuren yleisön keskuudessa tuskin on johtunut pelkästään lehtien hinnasta, vaan myös niiden vaikeatajuisuudesta. Willinsky arvelee, että tutkimus pitäisi tuoda lähemmäksi suurta yleisöä linkittämällä artikkelit laajempiin kokonaisuuksiin – hallinnollisiin ja valistuksellisiin sivuihin, keskustelupalstoihin sekä muihin samaa aihetta käsitteleviin tai saman kirjoittajan teksteihin. Hän ei kuitenkaan ota kantaa, kuinka tämä sovitetaan yhteen tutkimuksen arviointikriteerien kanssa.

Willinsky kannanotot poikkeavat melkoisesti Suomessa käydystä keskustelusta, jossa avointa saatavuutta on tarkasteltu lähinnä tutkijoiden, julkaisijoiden ja kirjastojen näkökulmasta.

Voimakasta painotusta lukijan oikeuksiin ja avoimen saatavuuden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin selittää Willinskyn tausta. Hän toimii British Columbian yliopistossa teknologian ja lukutaidon professorina ja hänen tutkimusintresseihinsä kuuluvat lukutaidon sosiokulttuuriset aspektit, antirasismi ja postkolonialismi.

Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus

Willinsky luo teoksessaan kauniin tulevaisuudenkuvan, jossa tieto kulkee vapaasti tutkijalta toiselle yli maantieteellisten ja kulttuuristen rajojen. Vahvistaakseen saatavuuden periaatteen sanomaa hän tekee runsaasti rinnastuksia tieteellisen julkaisemisen historiaan. Alan kehitys ei kuitenkaan kokonaisuudessaan avaudu lukijalle, sillä pääpaino esimerkeissä on Philosophical Transactionsin perustamisen ajoissa 1600-luvulla, jolloin tieteellisten lehtien peruskäytännöt luotiin. Kaupallisen julkaisemisen tarkastelu alkaa vasta toisen maailmansodan jälkeisiltä vuosilta. Väliin jäävä jakso ja sinä

aikana organisoidut ei-kaupalliset jakelunmuodot, kuten julkaisuvaihto olisivat voineet auttaa hahmottamaan yhtenäisempiä kehityskaaria avoimeen julkaisemiseen ja toisaalta avanneet esiin sellaisia avoimen saatavuuden tiellä olevia esteitä, joita Willinsky ei kirjassaan käsittele. Vaihto on edelleen erityisesti vähävaraisille valtioille tärkeä väylä levittää ja hankkia julkaisuja ja monet kirjastot pelkäävät avoimen julkaisemisen vähentävän vaihtokumppanien määrää. Vaihdoista voitaisiin luopua, jos kaikki tieteelliset lehdet olisivat vapaasti käytettävissä verkon kautta, mutta tämä edellyttäisi laajaa kansainvälistä keskustelua ja yhteisiä ratkaisuja varsin heterogeenisessä kentässä.

Willinsky sivuuttaa lyhyellä maininnalla useiden julkaisijoiden ja lukijoiden mieltymyksen paperijulkaisuihin. Hänen mukaansa tulevaisuus on verkossa ja ratkaisuja ongelmiin on etsittävä sieltä. Avoimien lehtien ylläpitomalliksi Willinsky esittelee Open Journal System -ohjelmiston, jonka avulla on helppo hallinnoida verkossa olevien tieteellisten lehtien toimitustyötä ja tekijänoikeuksia sekä tuottaa artikkelien vaatima metadata. Tehokkaampia välineitä tarvitaankin, sillä tällä hetkellä avointen tiedelehtien osuus markkinoista on vain 3-5 prosenttia.

Vaikka Willinsky ei tarkastelekaan kattavasti tieteellisen julkaisemisen eri tapoja ja siten sivuuttaa joitakin avoimen saatavuuden julkaisemiseen liittyviä esteitä, on hänen teoksensa ansioksi luettava sekä selkeä näkemys vapaan tiedonsaannin eduista että monien käytännön ratkaisumallien kartoittaminen. Kaiken kaikkiaan kirja on vakuuttava puheenvuoro avoimen saatavuuden julkaisemisen puolesta.